

Stenlagd gata och bebyggelselämningar invid Sigtuna museum

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Sigtuna 195:1
Stora gatan
Sigtuna församling
Sigtuna kommun
Uppland

Jonas Ros

Stenlagd gata och bebyggelse lämningar invid Sigtuna museum

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Sigtuna 195:1
Stora Gatan
Sigtuna församling
Sigtuna kommun
Uppland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Schaktet i Stora gatan utanför Sigtuna museum. Fotograferat från nordväst av Jonas Ros.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-471-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Inledning.....	6
Målsättning metod och genomförande.....	6
Sigtunas historia och tidigare undersökningar.....	7
Undersökningsresultat.....	9
Tolkning och utvärdering	14
Referenser.....	15
Litteratur.....	15
Tekniska och administrativa uppgifter	16
BILAGOR	17
Bilaga 1. Schakttabell.....	17
Bilaga 2. Fyndtabell.....	17

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en blå ring. Utdrag ur Digitala fastighetskartan. Sigtuna stad fornlämning 195:1 är markerad med grå färg. Skala 1:10 000.

Sammanfattning

Under november månad 2014 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk förundersökning i form av schaktningskontroll i Stora gatan i Sigtuna. Undersökningen gjordes med anledning av nedläggning av ledningar. Schakt togs upp diagonalt över Stora gatan utanför Sigtuna museum. Det framkom delar av en stenlagd gata som genom fynd av yngre rödgods och delar av en kritpipa dateras till 1700–1800-tal. Vidare påträffades det bebyggelse rester i form av sylstenar som kan härröra från medeltiden.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde under november 2014 en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningskontroll i Stora gatan i Sigtuna utanför entrén till Sigtuna museum. Förundersökningen gjordes med anledning av att det lades ned en ledning. Förundersökningen genomfördes av Jonas Ros som också sammanställde rapporten.

Målsättning metod och genomförande

Den arkeologiska förundersökningen var ett direktval och brådslande och därför upprättades ingen undersökningsplan innan arbetet påbörjades. Målsättningen med arbetet uppställdes av arkeolog i fält. Fornlämningen skulle avgränsas inom schakten. Det skulle göras en bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd avseende mängd, karaktär och bevarandegrad. En preliminär tolkning och datering skulle presenteras av lämningarna.

Ett schakt upptogs med planskopa i nuvarande Stora gatan. Schaktet sträckte sig tvärs över gatan och för att trafiken skulle kunna passera så genomfördes arbetet i två delar, först undersöktes ytan under gatans ena körbana och därefter under den andra körbanan.

Det schaktade ned till den nivå där kulturlager framkom. De arkeologiska objekten rensades fram med hjälp av handredskap. Det upprättades en planritning och sektionsritningar i skala 1:20. Schakten mättes in manuellt från befintlig bebyggelse och digitaliserades i efterhand. Arkeologiska objekt framkom i plan och efter att de dokumenterats så togs de bort med hjälp av grävmaskin. Då objekten schaktats bort nåddes den önskade bottennivån för schaktet.

Sigtunas historia och tidigare undersökningar

Undersökningsområdet låg centralt i Sigtuna i Stora gatan utanför Sigtuna museums entré, Stora gatan 55 (se figur 1 och 2).

Staden Sigtuna är belägen invid Mälaren. Arkeologiska undersökningar visar att Sigtuna anlades ca 970 e.Kr. Staden är uppbyggd med tomter på ömse sidor av Stora gatan som har en S-form. De senvikingatida/tidigmedeltida tomterna längs med Stora gatan hade ofta en bredd på 7–8 meter och de var drygt 30 meter långa. Tomternas kortsida var vänd mot gatan. På den norra sidan av gatan, i kvarteret Trädgårdsmästaren (se figur 2: nr 1), nordöst om undersökningsområdet, har arkeologiska undersökningar visat att bebyggelsen på tomterna kan indelas i olika zoner med olika funktioner. Antalet hus på tomterna kunde variera något, men en bestämd bebyggelsestruktur kunde påvisas. Närmast gatan fanns en bod, zon 1, avsedd för marknadsmässig handel och hantverk. Där bakom fanns ett förvaringshus, zon 2. Bakom detta hus fanns en byggnad som hade funktion som kök, zon 3, och längre in på tomten fanns en hallbyggnad, zon 4, som primärt hade social funktion. Under 1100-talet expanderade tomterna och mindre hus uppfördes då längst bak på tomterna. På den södra sidan av Stora gatan har det funnits tomter med en likande bebyggelsestruktur som på den norra sidan (se t.ex. Douglas 1978; Tesch 1990; Petterson 1995; Ros 2009; Wikström 2011).

En arkeologisk undersökning i kvarteret Urmakaren 1 (se figur 2, nr 2) visar att det också fanns stadsgårdar av en annan karaktär i Sigtuna. Undersökningen omfattade en gata med tomter med bebyggelse på ömse sidor. Ett av de undersökta husen var Olof Skötkonungs mynthus. På denna plats bestod en tomt av två parceller med två husrader där byggnaderna hade bestämda funktioner. Bebyggelsen på tomterna hade en längd på upp till 16 meter och var alltså betydligt kortare än de i Trädgårdsmästaren. Närmast gatan på den ena parcellen fanns ett lofthus med flera funktioner, därbakom ett kök och längst bak ett förvaringshus. På den andra parcellen fanns närmast gatan en stuga och bakom den en hall (Ros 2009).

År 1983 gjordes en arkeologisk undersökning på Museitomten, kvarteret S:ta Gertrud (se figur 2, nr 3), i samband med att det byggdes en ny reception mellan den äldre träbyggnaden Fornhemmet och Stenhuset. Delar av två tomter frilades (Svensson 1987; Bäck & Carlsson 1994). Tomterna var av samma typ som de som undersöktes i kvarteret Trädgårdsmästaren (Petterson 1995; Wikström 2011). I samband med undersökningen 1983 dokumenterades fem bebyggelsefaser. Vid en undersökning 1990–91 frilades en sektion som berörde de bebyggelse lämningar som undersöktes 1983. Då kunde elva bebyggelsefaser dokumenteras (Ros 2001 s. 188ff.; 2014).

Några meter väster om undersökningsområdet (se figur 2, nr 4) gjordes det år 1993 en arkeologisk undersökning och två sektioner upprättades där kulturlagret var mer än 1,5 meter tjockt. Det framkom lämningar av hantverksbodar på tomtmark under nuvarande Stora gatan och sektionen gick vidare genom Stora gatans tidigmedeltida föregångare samt över till hantverksbodar på tomtmark som idag motsvaras av kvarteret Trekanten. Stora gatan har varit mellan 2,30–2,50 meter bred. Vilket är anmärkningsvärt smalt mot bakgrund av att det stadgas i Bjärköarätten att allmänningsgator ska ha en bredd av 8 alnar så att man kan åka och rida (Ros 2009 s. 169ff, Bjärköarätten kap 2 och 33). I Mälaronrådet har man troligtvis använt en aln om 0,56 meter (Sporrong 129f.). Det betyder att gatorna skulle vara ca 4,48 meter breda.

År 1993 gjordes en arkeologisk undersökning norr om Sigtuna museums byggnad Fornhemmet nordöstra hörn (se figur 2, nr 5). Undersökningen är inte rapporterad. Intill en tidigare ingång i byggnaden framkom en stenlagd yta som frilades till en yta av ca 5,8×0,7 meter. Stenarna utgjorde en gatubeläggning. Inga daterande fynd påträffades, men den stenlagda ytan antogs vara från 1700–1800-tal.

Figur 2. Sigtuna med nuvarande kvartersindelning. Platser för fem olika undersökningar är markerade. Skala 1:1000.

1 = kvarteret Trädgårdsmästaren 9 och 10.

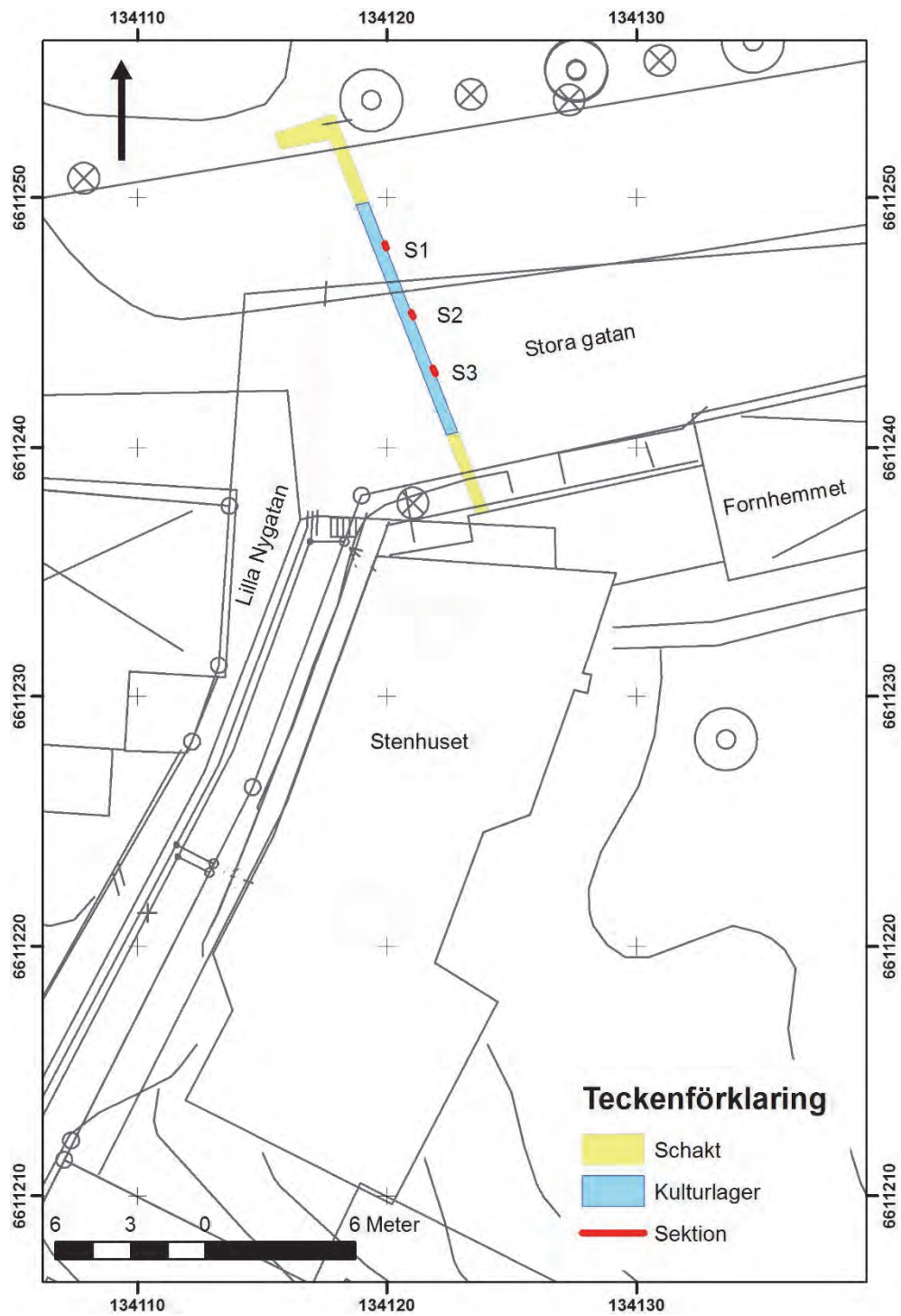
2 = kvarteret Urmakaren 1.

3 = S:ta Gertrud, med undersökningen år 1983.

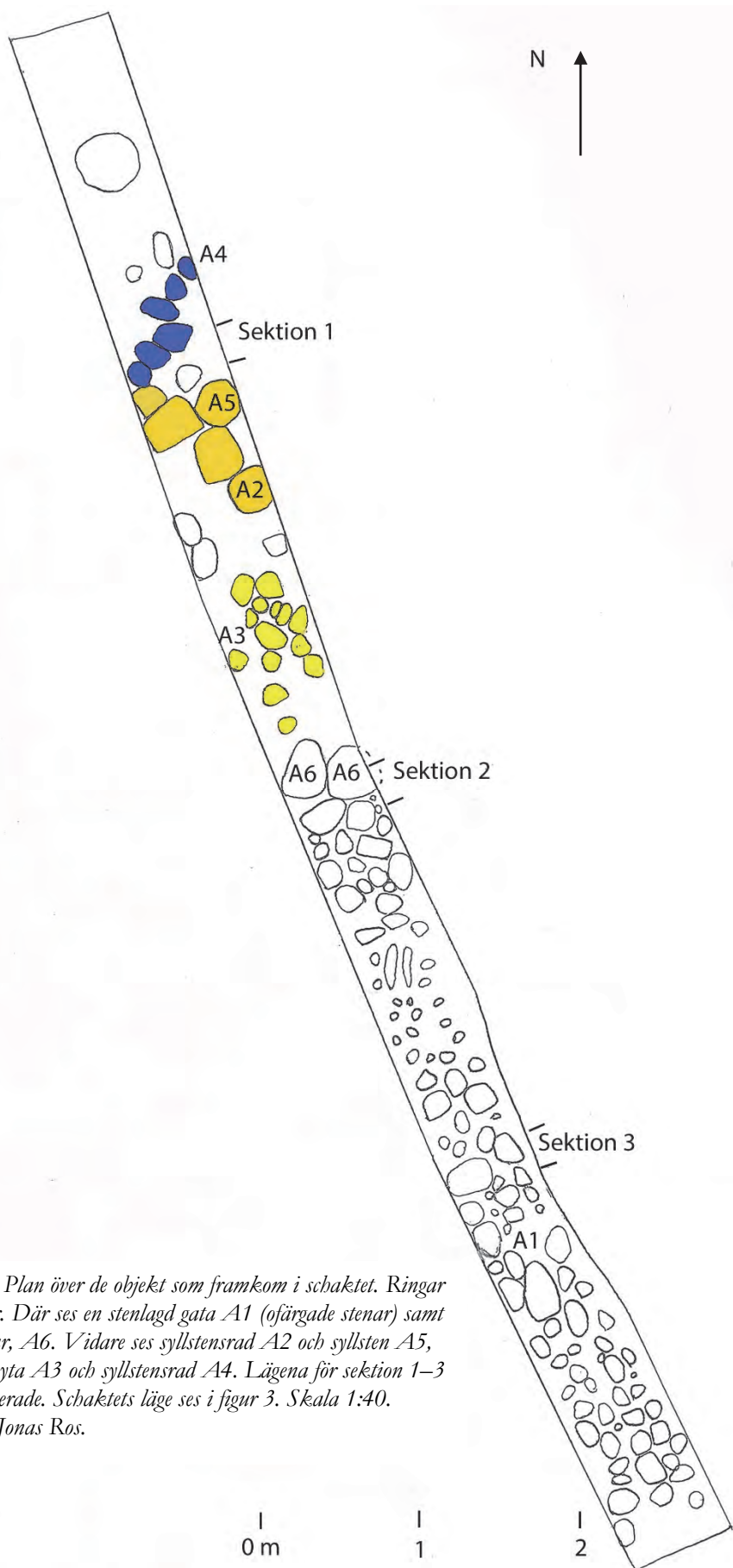
4. Undersökning 1993 med tidigmedeltida gata och tomtmark.

5. Stenlagd yta framför Sigtuna museums byggnad Fornhemmet.

Undersökningsresultat

Figur 3. Plan med det upptagna schaktet. S1–S3 = sektion 1–3. Se figur 4 för plan med framkomna arkeologiska objekt.. Skala 1:250.

Figur 4. Plan över de objekt som framkom i schaktet. Ringar = stenar. Där ses en stenlagd gata A1 (ofärgade stenar) samt två stenar, A6. Vidare ses syllstensrad A2 och syllsten A5, stenlagd yta A3 och syllstensrad A4. Lägena för sektion 1–3 är markerade. Schaktets läge ses i figur 3. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Schaktet var ca 18 meter långt och ca 0,6 meter brett och 0,7–1,0 meter djupt. Kulturlager fanns bevarade längs en sträcka av 10,4 meter och en plan samt tre sektioner upprättades (se figur 3, 4 och 7–9). I schaktets nordvästra och sydöstra del var inga kulturlager bevarade vid det djup som det grävdes till (se bilaga 1). Det finns dock tjocka kulturlager bevarade under den nivå som var schaktets botten.

Figur 5. Delar av den stenlagda gatan A1. Fotograferat från nordväst av Jonas Ros.

Stenlagd gata, A1

Längs en sträcka av ca 5,3 meter framkom en oregelbundet stenlagd yta, A1 (se figur 4 och 5), som utgjorde delar av en stenlagd gata, vilken var störd i den sydöstra delen. Stenarna var 0,05–0,15 meter i diameter. Mellan stenarna fanns grått grus, kalkbruk, tegelflisor och små stenar ca 0,01 meter i diameter, som lagts i syfte att skapa en jämn nivå. Vissa stenar stack upp 0,07 meter över de övriga. Dessa ojämnheter har sannolikt orsakats av tjälskott.

Stenar A6

Intill och norr om den stenlagda gatan (A1) framkom två stenar, A6 (se figur 4), med en storlek av ca 0,3 meter i diameter. Dessa stenar var möjligtvis en avslutning och nordlig begränsning av den stenlagda gatan. Men vi kan inte utesluta att den stenlagda gatan har fortsatt norrut.

Syllstensrad, A2 och A5

Det framkom fyra stenar med en storlek av ca 0,2–0,3 meter på en rad, A2 (se figur 4). De var äldre än den stenlagda gatan och bedöms utgöra en del av en syllstensrad. Öster om syllstenarna ses en annan sten, A5, med storlek av ca 0,3 meter i diameter. Denna kan eventuellt representera läget för den norra väggen i huset.

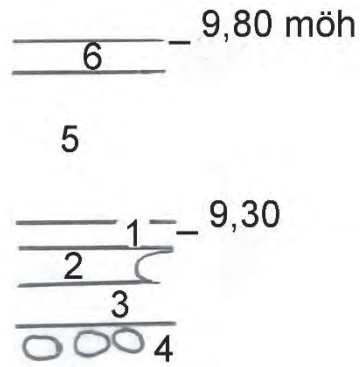
Figur 6. Fyra stenar tillhörande syllstensrad A2 och till vänster syllsten A5 (jfr figur 4). Där bakom ses en stenlagd yta, A3. Bakom dessa ses A6 som eventuellt utgör nordlig begränsning av den stenlagda gatan. I förgrunden ses stenar tillhörande A4 som bedöms utgöra delar av en äldre syllstensrad. Fotograferat från nordväst av Jonas Ros.

Stenlagd yta A3

Söder om syllstensraden A2 fanns 15 stycken stenar (A3) med en storlek av ca 0,1–0,2 meter (se figur 4). A3 bedöms vara samtida med A2 och representerar en stenlagd yta söder om syllstensraden.

Syllstensrad A4

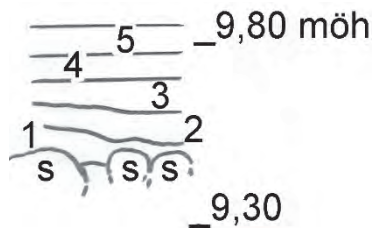
I områdets norra del ses sex stycken stenar med en storlek av ca 0,1–1,2 meter som bedöms representera delar av en syllstensrad till ett hus som är äldre än syllstensraden A2.

Figur 7. Sektion 1 sedd från väster. Skala 1:20. Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

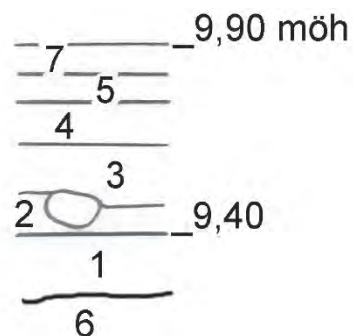
1. Gråbrun kulturjord med inslag av tegel och yngre rödgods. 1700-1800-tal.
2. Gråbrun kulturjord med inslag av tegel och bränd lera. Syllstensraden A2 lög i detta lager.
3. Brungrå kulturjord med stort inslag av kallebruk och bränd kalk. Syllstensrad A4 i detta lager.
4. Stenar 0,04–0,08 meter i diameter. Troligtvis del av ett golv.
5. Grus. Bärlager.
6. Asfalt.

Figur 8. Sektion 2 sedd från väster. Skala 1:20. Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Gråbrun kulturjord med tegelstänk. Under detta lager mindre stenar.
2. Grå sand. Påfört lager.
3. Grå sandblandad jord.
4. Grus.
5. Asfalt.

Figur 9. Sektion 3 sedd från väster. Skala 1:20.

Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Brunsvart kulturjord med inslag av tegel, kol, sot och ben.
2. Grått grus med inslag av kallebruk och tegelflisor.
3. Gråbrun sand och grus.
4. Grått, sand och grus.
5. Sand och grus.
6. Svartbrun kulturjord med inslag av ben.
7. Asfalt.

Fynd

I sektion 3, lager 1, påträffades en skärva stengods (CII) (fnr 7) och en skärva nästan stengods (CI) (fnr 8). Nästan stengods dateras till 1200–1350 och stengods dateras till 1300 och senare, det betyder att lagret dateras till 1300-talets första hälft.

Det påträffades två bitar röd sandsten (fnr 6 och 10). Dessa fynd kan utgöra delar av ett gravmonument och de kommer sannolikt från kyrkogården som finns inne på Museitomten. Det har tidigare påträffats röd sandsten inne på Museitomten, i Lilla Torget (Floderus 1927 s. 265) och i kvarteret Urmakaren. Den ena sandstensbiten (fnr 6) har fastsittande kalkbruk på två sidor vilket indikerar att den har varit inmurad i en byggnad, troligtvis i kyrkan på Museitomten.

Tolkning och utvärdering

Förundersökningen hade flera målsättningar, som framgår av rapporten har dessa uppfyllts. Det framkom fem olika arkeologiska objekt och dessa har preliminärt indelats i tre bebyggelsefaser. På platsen finns det tjocka kulturlager under den nivå som schaktet nådde.

Fas 1

Rester av ett hus, syllstensrad A4. Kan vara en medeltida lämning.

Fas 2

Rester av ett hus, syllstensrad A2 och A5 och en stenlagd yta A3. Kan vara medeltida lämningar. Fynd av stengods i sektion 3, lager 1 (fnr 6 och 7), indikerar att de yngsta medeltida lagren dateras till 1300-talet. Dessa fynd kan dock inte knytas till syllstensraden.

Fas 3

Stenlagd gata, A1. Fynd av en kritpipa (fnr 3) och yngre rödgods (fnr 1) indikerar en datering 1700–1800-tal.

Den arkeologiska förundersökningen visar att det har funnits bebyggelse inom det upptagna schaktet. Ett annat resultat är att vi kunnat konstatera att delar av Stora gatan har varit stenlagd under vad som bedöms vara 1700–1800-tal. Bland fynden märks mindre bitar av röd sandsten som sannolikt är delar av gravmonument som funnits på kyrkogården på Museitomten.

Referenser

Litteratur

Bäck, M. & Carlsson, M. 1994. *Kvarteret S:ta Gertrud 3: Stadsgårdar och gravar i Sigtuna ca 970–1100. Uppland, Sigtuna RAA 195*. Stockholm.

Bjärköarätten, Svenska landskapslagar, band 5. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Å. Holmbäck och E. Wessén. Stockholm 1946.

Douglas, M. 1978. *Sigtuna*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Medeltidsstaden, rapport 6. Stockholm.

Floderus, E. 1927. En gilleskyrka i Sigtuna. *Fornvännen* 22, s. 257–272.

Pettersson, B. 1995. Stratigraphic analysis and settlement stratigraphy in Early Medieval Sigtuna. *Laborativ Arkeologi. Journal of Nordic Archaeological Science*. 1995. Nr 8. Stockholm, 65–77.

Ros, J. 2001. *Sigtuna. Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen*. OPIA 30. Uppsala.

Ros, J. 2009. *Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid*. OPIA 45. Uppsala.

Ros, Jonas. 2014. Kvarteret Urmakaren och en klosterkyrka på museitomten i Sigtuna. Sigtuna. *Situne Dei. Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi*, s. 56–69. Sigtuna.

Sporrong, U. 1985. *Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk- geografiskt perspektiv*. Kulturgeografiska institutionen, meddelande serie B 61. Stockholms universitet. Stockholm.

Svensson, K. 1987. *Kvarteret S:ta Gertrud. 7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Andræ, T. m.fl. (red). Stockholm.

Tesch, S. 1990. Stad och stadsplan. *Makt och människor i kungens Sigtuna. Sigtunautgrävningen 1988–1990*. Sigtuna

Wikström, A. (Red.) 2011. *Fem stadsgårdar – arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988–90*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna museum, nr 52. Sigtuna.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM14131
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	4311-35239-2014, 2014-11-24
<i>Undersökningsperiod:</i>	24-25 november 2014
<i>Exploateringsyta:</i>	18 löpmetrar
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Belägenhet:</i>	Stora gatan, Sigtuna församling, Sigtuna kommun, Stockholms län, Uppland
<i>Fastighetskarta</i>	6661FS SIGTUNA
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	Y134123,59, X6611237,39
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssätt:</i>	Manuellt från befintlig bebyggelse. Digitaliserat i efterhand.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Två planritningar i A3-format och en sektionsritning i A3-format samt digitala fotografier.
<i>Fynd:</i>	Fynden 1–10 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag	Längd, m	Djup, m	Bredd, m	Anmärkning	Anläggningar
1	Gatemark	18	0,7–1,0	0,6-0,8	Under asfalten framkom grus och sand som var bärlagret. I schaktets södra del, invid Sigtuna Museum, var schakttjupet 1 meter och där fanns endast grus och sand. Även i schaktets norra del fanns störningar. Längst i norr, på tomtmark i kvarteret A1–A6 Trekanten, framkom kulturlager i schaktets botten på ett djup av 0,85 m.	Stenlagd gata och sylvstenar A1–A6

Bilaga 2. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Godstyp	Kommentar	Vikt, gr	Antal	Antal fragm.	Fyndomständighet	Anmärkning
1	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Del av skål och gryta	4	3	3	A1, på gatan	
2	Hästsosöm	Järn			6	1	1	A1, på gatan	Utgallrad
3	Kritpipa	Lera	Vitlera	Del av skaft	1	1	1	A1, på gatan	
4	Slagg	Slagg		Smidesslagg. Magnetisk	100	1	1	Intill A2	
5	Slagg	Slagg		Smidesslagg. Magnetisk	250	1	1	Intill A4	
6	Gravmonument	Röd sandsten		Storlek 7×25,5 ×2 1,4 cm. Resten av bränt kalkbruk på två sidor	110	1	1	Sektion 1, lager 3	
7	Kärl	Keramik	Stengods, CI		5	1	1	Sektion 3, lager 1. 10 cm ned i lagret	
8	Kärl	Keramik	Nästan stengods, CI		21	1	1	Sektion 3, lager 1. 10 cm ned i lagret	
9	Slagg	Slagg		Kraftigt förslaggad. Ej magnetisk	5	2	2	Sektion 3, lager 1	
10	Gravmonument	Röd sandsten		9,2×7,52,2 cm	310	1	1	Sektion 3, lager 2	